

Kritikak eta erreseinak

MAÑAS José Angel, *Historias del Kronen*, Edic. Destino, 237 or.

Historias del Kronen eleberria, 1994 urteko Nadal saria, sorpresaz beteriko nobela dugu, estilo osoro zuzenean idatzia. Esan genezake uda bateko kronika dela, edaritegiz-edaritegi eginiko aldarte eta zertzeleda-andanez eraikia, gunehorietatik kanpo ere, noski, garadurarik baduela. Eleberriaren mundu nabarrean egungo gazte-talde baten ingurune konplexu, nabar, marjinala islatuta, sexua, droga, familiaren arteko erlazio kontraesankorrak, adiskideen giroa edaritegi batek besterako bide amaigabeaz azalduz. Carlos protagonistak bizitzatik eskrupuluak eliminatzen ditu, sentimendu xumeak sahisten, egungo idolo batzuekiko mena azaltzen, droga eta sexua-aren presentzia alboratu gabe... Bizitzaren alde hedonista toperaino bilatzen da, aurre-etika —edo eta jarrera baloratibo ontologistak— arbuatuz. Eleberriak, nolabait, egungo gazteria desidealizatu —eta desideologizatu— baten kronika garratza damaigu, gizon larriagoek mesfidantzaz

behatuko luketeen biziera etena ispilutuz. Gazte horien eszenategi eta giroak makrokontzertu, musika bortitz gunetan, hiriarteko tribu berrien rolloetan finkatzen dira, gehienbat. Eleberriak mugimendu anitz planoak asko aldatzen, eta bata bestearekiko loturak, maiz, zakar eta zalu eteten direlako.

Eleberriaren filosofian inmediateismo petoa nabarmen; ezerk ez du finkamenezko plataformarik lortzen hurbil-hurbileko hedonismoa izaki helburu, hots, bizia toperaino dastatzea. Nobelaren ikuspegi baloratiboan sexua, droga, dirua erruz erabiltzea, kontsumismoan murgiltzea, balalao bidetako filosofia azaltzen da.

Mintzaera aldetik gazteriarren egungo argot bereziaren isladapena, eta mintzaera oso gordin baten lanketa ("Cuidado, que el Roberto se pone filósofo y entonces la hemos cagado, tronco", "Estoy hasta el culo de todo...", "Pienso en que no tengo

nada que hacer durante todo el día. Sólo comer, dormir y cagar: está claro que el lujo es el retorno al estado animal”, “Tranquilo, Robertón. Tú ponte a currar como yo, sácate tus talegos y no te preocupes de más”.

Idazkeraren eta hizkeraren arloan aipagarri arau ortografi-koei eta kaleko mintzoari egiten zaien mesprezu, maiz, tokizene-tan eta anglizismoetan fonetika ahoskatuaren legera makurtzen baita idatzia. Honela, filme batzuen izenberuak ematera-koan hitzak apropos pilaturik agertzen dira: “En Martín de los Heros hay varios multicines. En los Renuar (*Renoir*, noski), Rifraf, Elsilenciodeloscorderos, Lasospecha, Elnidodeadán y Ladoble-vidadeverónica. En los Alfabil echan Naitonerz, Delicatesen, Hastaelfindelmundo y una película de Romer”. Izenburu pilatu horien azpian, jarrera bohemio ezezik, aurre-arau eta idealik gabeko pozisio pasota eta marjinalistak... Zenbait xehetasun datual ematerakoen ere, axolakaberia bera; autoreari, berdin zaio, adibidez, klerigo zehatz bat artxapezikua edo artxipresteia dela esatea. Ganoragabe —eta autorearentzat ezaxolazkoa baiditza— gauzak bata bestearen ordeztz jaldi daitezke. Hurrengoan nabaria da nahasketa Irungo artxipresteaz honela mintzo delarik: “Un cura vasco, el arzobispo de Irún o algo así, está siendo juzgado por socorrer etarras y el

fiscal pide al menos seis años de prisión...”. “O algo así” delakoa-ren adierazpena sintomatikoa da...

Bide baldres bera amodioaz ihardutean, besterik gabe, neskeei egoitziriko epitetoa “cerda” denean. Epiteto hori karakterizazio berezian biltzen da: “Las cerdas que dice Manolo son dos pseudo-jipis con pisamierdas, chalequito y pelo largo con flequillo”. Karakterizazio anitz eleberriaren orrietan ironi-puntu etengabeaz —aipaturiko pasotismo desideologizantearen ildotik—. “El rollo sesentaiochista pseudoprogre de siempre. Son los viejos los que tienen todo: la guita y el poder. Ni siquiera nos han dado la rebeldía: ya lo agotaron todo los putos marxistas y los putos jipis de la época...” Perpausa honen azpi-filosofia aski gardena da... Giza balio etiko eta sozialei eginiko finta horretan desmitifikazioak minzo bortitzena. Gizonak gizartean egin dezakeen bakarra egoeraz profitatze eta ongi pasatzea da... Ez dago beste idealik.

Eleberriaren estiloa oso zalu eta direktua da, metafora eta gisako baliapide literarioei leku urri utziz. Dialogoetan ez dira ia inoiz tartegune deskriptiboak sartzen, biluts ematen baino, adieraziriko mezuak interpretazio okerrik ukan ez dezan. Edozein mementotan plano dibergenteak, eten-dura bortitzak gaiari eta formarik buruz, txuliatze bitxiak azaltzen

dira, idazkeraren elementaltasuna jarraituz.

Kuriosoa egiten da eleberrian telefono-deiei loturiko elkarrizketek duten garadura, dialogoak —maiz— mintzatuaren zertzelada sugerituak baino ez direla, deitzaile eta hartzailearen rolak biziki nahastuz. Zaila gertatzen da, bada, bien arteko mugak non dauden esatea. Inprobisazioaren hariak ezartzen du dialogaren erritmo bizia, eta edozein unetan etena ere justifikatua dagoela dirudi. Alde horretatik, bada, elkarrizketetan filmeetako zalutasuna ageri da, eta tematikaren aldetik instranzentzia absolutuaren menderakizuna.

Ontologia edo funstasun oro gaitzesten da eta datualtasun petoak agintzen du *Historias del Kronen* eleberrian. Gauzak ez dira prestatu behar, datozen bezala eman baino, baloreen lanketa den oro arbuaiatuz.

Esan daiteke eleberri hau egungo gazteriarengan ematen den balio-hustutze eta noraeza ideologikoaren diagrama zakar eta bilutsa dela. Edozein aurrebalio etiko, metafisiko, zibiko —erlijioso ere nahi baduzu— arbuaitzen da, mespretxatzen da. Aldian aldikoa bizi behar da, omen, hedonismoa toperaino dastatuz, aurremoldaturiko oro saihestuz... Absurdoan murgiltzea zilegi da. Jarrera horietan deserroturikoak

du lehentasuna, antimetafisika etikoa proposatu behar da praxia eroan... Eleberriak ez du, bada, beste zeharkako mezurik. Antiesentzialismoa da nagusi, eta gizartean ongi ikusiriko plataforma zenbait —zaharrekiko begirunea, adibidez— protagonistak suntsitu egiten du jarrera ironikoetan bilduz.

Idazkearen aldetik, esan dugunez, perfekzionismoaren orde, klitxeen eta arau onartuen topikotasuna erraz hausten da, eta beraien txantxa ere sarritan —nahiz zeharbidez— egiten da. Literatura hau guztiz akrata, antibirtuosista, bat-batekoa da, gauza ondo egin eta astiro egitaratuen kontrakoa, zinez.

Idaen porrota islatzen da eleberrian, porrota horien praxia ere errebindikatuz formalitate estrukturalak —eta are gehiago gizabidezko balioak— oro apurtu eta trufa eginez. Nolabait, egungo balio-ezaren detritusa eskaintzen zaigu nobelan; ezkoherentzia, etika-eza, desmetafisika elkartzean liburuak ez du egunean egunekoa toperaino —eta era berekoi hedonistaz— bizitzea baino erakusten. Eleberriaren mezua, bada, deserrotze baloratiboa, gazte-talde batzuen egungo antimetafisika etikoa (sexua, droga, kontsumismo petoa...) bere hartan konfesatzea da.

Luis Mari Mujika

HARANBURU-ALTUNA Luis, *Auskalo, Luk*, Elkar Argit., 154 or.

Luis Haranburu-Altuna idazle ezagunaren *Auskalo, Luk* eleberriak egungo gizarte nabar eta gatazkatsuan eman daitekeen familia atipiko baten aldarreak eskaintzen dizkigu hizkera fresko, malgu eta natural batean. Luk protagonistaren makurrera eta plazer eskisitoenen diagrama damaigu, mahaiko atseginetan sibarita —eta Ana amorantearen harremanetan oparoa— azaltzen zaigula. Kontrapuntua Xuk semea dugu bizi-andana apalagoan, aitaren gibeletik beti, eta beste maila batean euskal gizartearen gorabeheretan murgildua. Funtsean, Xuk gizajo bat da, aitaren biktima.

Luk konstrutore aberatsak —dirua nasaiki maneatzen duenak— alboan pertsonaia single eta sugerenteak biltzen ditu, nobelari malgutasun datuala eta bizitasun emozionala erantsiko diotenak.

Luis Haranburu-Altuna idazlea ezaguna dugu, lehendik, euskal letretan, bereziki hainbeste edizio ukan dituen *Itsasoak ez du esperantzarik* (1972) nobela xume eta goiztiarragatik, eta, baita ere *Caritate* (1978) eleberri freskoagatik. Lehen eleberriak amodioaren trataerari emaniko sotiltasunak atentzioa eman zingun, eta bigarrenak, trama askoz sentsualagoaren ildotik, freskota-

sun aparta, bereziki, metafora begetalekin hainbeste joku lerdan eginez. Oraingo honetan eleberriak bi plataformen eremua damaigu, bata Luk protagonista-rena, eta bestea Xuk semearena, azken hau maila apalagoan, nahiz eleberriaren bigarren ardatza izan. *Auskalo, Luk* liburuak egungo familia baten baitan sartzen gaitu, protagonista —gurasoa izaki— emaztegandik banaduta dagoela, eta horren kariaz ahaide-loturak sendian problematikoagoak egiten direla, adibidez, alaba Fanirenak aitarekiko. Tartean gunee berezia Ana deituriko Luken amoranteak, bere exigentzia, gurari intranszendente, kutixi eta beste apeta askoekin... Alaba familiatik aski urrundua azaltzen den bitartean, Xuk harreman estuak mantentzen ditu eleberriaren plataforman presentzia anitza duelarik. Luk preso dago semearen eta, batez ere, Anaren kapritxoepen. Bost urte emaztegandik bananduta gero, Ana —amorante gazte-txoak— protagonista bere apeten katibu bihurtzen du. Biek sentsualitatea bortizki dastatuko dute, eleberriko koadro, behar bada, lortuenak sexuaren joku oparoan eskainiz, mintzaera biziki fresko batean. Familiaren aldartetan drogak ere badu presentzia protagonistaren, eta, batez ere, alabaren kasuan. Elebe-

ria ez da konplexua, baina bai aztia familia nabar baten diagrama ematen, zeinean porrota ekonomikoa, funtzionarien ustelkeria, etsipen existentziala, amorantearen kapritxoak eta emazte bakanduaren disimuluzko jarrerak nabarmen direla.

Haranburu-Altunaren estiloa zuzena eta naturala da eleberrian (garbizaletasun lexikalari, adibidez, ez dio kontzesiorik egiten, egungo idazle batzuek orriak lokalismo ulertezin eta fantasmagorikoz betetzen dituzten uean...). Gorago esan dugunez, alde sentzualen trataerak freskotasuna dario... Deskribapen sentzual horietan metaforizazio eta konparaziozko prozesua nabaria da. "Anaren izter leun eta gihartsuak samurki igotzen dira kopa borobil eta kristala bezain gardenak osatzeko... Bere sabelean irekitzen den sakanean lore bakar bat loratzen da: Anaren zilbor hunkigarria...". Hemen *lore* eta *kopa* formulek —hizkera formal baten mesedetan— konparazio eta metafora sugerentea osatzen dute. *Caritate* eleberrian autoreak hain gustokoa zuen ildo begetala present dago bularrak aipatzerakoan: "Ez ditu udararen formakoak, sagarrarena baino, eta beren puntak ubel kolorekoak ditu, eta oso hertsia da puntaren inguruko zirkulua". Baita hurrengoa ere: "Eta menbrilo fruitu helduen hedadura eta

gihartasuna bere titi harroetan begiztatzera ausartzen ez nintze-la igarri zuen Anak, nire begietan itsasirik zuen begirada eziaz". Perpaua luzeen erritmoan ere —epiteto anitz kateatuz— deskribapen somatiko lortuak goiko aire baldan sentzualaren mintzo astitsutik: "Eskuarekin ile adatsa jaso zuen bere buruaren gainera eta geldiro utzi zuen erortzen aurpegia estali arteraino. Handik begiraten zidaten bere begi marroi ezti kolorekoek, zeinak, miopiaren kausaz, berez ziren baino are mantso eta handiagoak agertzen zizkidan...". Anaren lepoaren azalpena, adibidez, trazo xumeetan eskainia... Eta oraindik: "... Ile ezin xumeagoz beztitua. Eta berriro nire ajoarrieroa sutan zegoela jakinik ere ezin nituen nire begiak apartatu, ispiuari esker ipurgainean ikus nitzakeen bi zulotxo hain xarmant eta hain borobil, justu han, kokzitsaren alde banatan...". Fani alaba deskribatzerakoan ere trazo soil eta solte berak: "Neska kokkor, beltxaran eta algaratsuairengana joan da... Fani zeharo frajila da. Xumea. Beti hotzak dabil eta jertse handiegietan biltzen du bere soina, jantzi zabalegiak aukeratzen ditu beti...". Autorea maiz eremu begetalera joaten bada errekurtsio formalak bilatze-ra, animalien eremutik ere jasotzen ditu beste aproposak. Esate baterako, Ana amorantea moxalaren irudipean eskaintzean

("Aitak etxera ekarri duen moxal prezios honena baizik, eta maite dut bere izterra eta gaintontzekoa...").

Gorago *ajoarrieroaren* aipua azaldu zaigu. Eleberrian, du-darik gabe, nabarmen sukalderrezetak, sukaldaritza —gai sentsualekin batera— liburuko elementu formal errekurrentenetakoa izaki. Idazlearen makurrera kulinarioak ezagututa, konprenitzekoa da autoreak gurean literarioki hainbeste landua izan ez den arlo hau era hain gozo eta jorian ukitzea. Pasarteak ugariak dira. Hona batzuk: "Eta tipula gorritz koloreztatzen hasi denean poteko tomate egina jaurtiki diot, bueltak eta jirak egurrezko koilarekin emanaz. Orain bi frentetan ari nintzen borrokan eta lanean, bata lurrezko kazuelan eta bestea tipula eta tomatea zeuden zartaginean. Hura zen mugimendu azkar eta irmoa, beharrezko ukituak eta mugituak emateko...". Hemengo pasartea ia beste orri erdian luzatzen zaigu mintzo oso gardenez... Edariak aipatzean hona horra beste koadro soil bat: "Foie apur batekin hasi gara, beti ere Jurançon ardoaz lagundurik. Ardoaren gozoak ongi kontrastatzen zuen ahatearen gibelaren garraztasunarekin; tertziopelozko oihalean behatza iragaitea bezalako efektua zuen...". Eskertzekoa, bada, eleberriaren trataera kuli-

nario bitxi eta errepikakor hau, gure hizkuntzari arlo hori era malgu eta espontaneoz erabiltzeko abagunea emanez.

Formaren aldetik, oraindik aipagarri nobelako dialogoan naturaltasuna. Haranburuk ez du jotzen inoiz barrokismora —ezta ere birtuosismo formal gehiegikora—, bere zehaztapenak soilak eta direktoak izaki. Hori dela eta, elkarrizketa laburrak, linealak —etendura urrikoak— dira, modu soltean idatziak. Estiloaren aldetik nabarmen, orobat, egunean hain ezarria —eta gimnasio eta saunari atxikia— dugun kultura somatikoa, idazlea, janarietan sibarita gisa, dutxa eta bainu-gelako estanpak eskaintzen oso emana aurkitzen dugula. Sauna, bada, maiz azaltzen da: "Saunan sartu naiz, lehen dutxa bat hartu ondoren, eta burua zuri jarririk luze etzan naiz saunako goiko aulkian. Bakarrik nengoen. Hasieran atsegin handiz sumatu dut nola zerion izerdia gorputzari baina hamarren bat minutu ondoren itotzear jarri naiz beroarekin eta arnaskada bakoitzean biriketaraino sartzen zitzaidan bero ezkoa...". Beste alde formal anitz aipa daiteke oraindik.

Muinari dagokionez, nabarmen autoreak eleberri honetan —oso maiz— alde intranszendenteak jorratzen dituela, ispilutu nahi izan duen familia gatazkatsu, problematikoan antiheroi

moderno a umiltasunez kokatuz. Luken familiak sendi tradizionalean aurkitzen ez den desoreka, sorpresa, irtenbide marginalak, urruntze eta hurbiltze emozionalak, eta baita euskal gizartean espero zitezkeen andana politiko apurrak ere (Xu semearen kasuan, adibidez, Xebe adiskidea-rekiko); eta gero diru-bide erosoak ustelkeria administratiboaren bitartez, drogaren presentzia eta sexuaren dastamen oparoa... Beraz, molde orekatsua islatuko lukeen familia tradizionalaren ardatzetatik beste ertzean gabiltza. Ana amorantearen presentziak protagonistaren makurrera eta jarrera serbila agerian jartzen du; Luk, azken finean, amorantaren kapritxoaren mende bizi da, eta jarrera horrek erremate penagarri-
ra eramaten du gizagaisoa... Egungo gizarte deserrotu, ez-ontologista, balio etikorik gabea da Luk protagonistaren familian islatua. Dena kolokan dago, eta Luken usteak ere bai; sorpresa da azpiko hari nagusia —in-

transzendentzia maiz landuz—, eta egungo desfinkotasun soziala ispilutzeko nobela baten plataforma profitatzea du autoreak.

Eleberriaren errematea, bai Fani alabaren kasuan —drogaren mende larriki eroria—, eta bai Anarenean (amoranteak Luki telefonoz ohaidea alboan duela deitzen diola) aski garratza da, protagonistaren amodioa amorantearekin porrot hutsa izan dela, beti neskaren kapritxoaren morroi... Amaiera intranszendente eta gazi horrek —nolabait, espero zitezkeena— liburu osoa sentimendu kontradiktorio eta ezusteko aldar-teen mirail bezala eskaini digu, autorearen asmoa, antza, horixe izan delarik idazterakoan.

Auskalo, Luk eleberriak idazkera lau eta fresko batez egungo familia baten arazoetara hurbildu gaitu, eta autorea arazo intranszendentek dibujatzean ere maisu azaldu zaigu, antiheroi moderno baten zertzelada xumeetan irakurlea sartuz.

Luis Mari Mujika

LANDA Mariasun. *Nire eskua zurean*. Auskalo, Erein, 56 orr.

Mariasun Landaren azken liburua, fina eta sentimenduz ukitu haundikoa iruditu zait. Hamar hamabi urteko haur baten barne-biziaren berri ongi baino ongiago

aditzera ematen da bertako orrietan. Haurraren ezagutza eta bere mintzo moldeak ere bai. Haur baten barne gatazka batek dituen logika, ilogika, sentikizizun

eta bizikizun guztiak ondoen azaltzeko, barne bakarriketa da gehien landu duen baliabide literarioa.

Guzti horrek, eta kontaktuzuna harilkatzen eta desarrolatzen doan heinean, ez du inoiz hasera beretik duen interesa galtzen, eta idazleak, kontakizunaren argumentua batetik, barne bakarriketa bestetik, denboraren atzera aurrera egiten duen etengabeko jokuak, bitxia eta guztiz atsegina egiten duten irakurketa.

Mutil bat da protagonista, "Xabi", hain zuzen, ez Xabier. Mutil hori eta bere amaren artean sartu den tipo intruso bat dela eta gertatzen den gatazka ikaragarriaren berri ematen du kontakizunak. "Nolaz maitemindu daiteke antejodun nazkagarri horrekin" dio bere buruarekiko: "Txao esaten duen bakoitzean ostiko bat emango nioke barrabilletan". *Bostak* dira gutxi gorabehera. Xabik, ezin zuen gehiago egoera hur agoantatu eta etxetik ihes egitea erabaki du, aspalditik Anton lagunarekin antolatuta zuen gordelekura, txabolara. Iadanik, han dago, amarekiko sentitzen dituen alde eta kontrako sentikizunak azalduaz eta "antejodun", "Karlos edo Txarli" kuartojos gorrotatuaz. Berak ezagutu ez duen eta istripuan hil zen bere aitari postua kendu nahi izatea da hori. Eta,

berak, nahiz aita ez duen ezagutu, ez dago prest amaren kontakizunaren bidez eta argazkien bidez irudikatzen duen hura saltzeko eta ahazteko. Zoritxarrez, "Antton", txabolaren antolatzailea kanpoan da eta ezin dio bere erabaki "sendoa"ren berri adierazi. Baina, halere, erabakia sendoa da.

Zazpiak eta laurden dira; "Xabi" k seguru sentitu nahi du bere gordeleku berrian. Amaren beharrik ez duela demostratu nahi dio bere buruari. Ondoren, bere pentsamenduen ildoan, barne denbora ez kronologikoan, errepasso bizia eta egiantzekoa egiten dio ordura arteko bere bizimoduari. Antton adiskide mendizaleak, txabolaren ametsa azaldu zionetik hau atontzen ari izandako zertzelada guztiak, hari buruzko ametsak eta adinari dagozkion maitemintzea Idoiarekin. Xabik Idoia bere neska ekarri nahi luke txabolara, baina Anttonek ahuleziaz jotzen du hara inolako neskarik ekartzea, eta, gainera, txabolarena, sekretua da: biek bakarrik dakiten sekretua. Txabolaren inguruan, superbientziaren auzia dago, ahal den gauza gutxienekin eta mendian topa daitezkeen elikadurarekin mantendu behar da. Bi adiskideen arteko desberdintasun nabarmena, baina, eraberean, elkar osagarriak diren Anton eta Xabiren arteko izakera. Xabi, eskolan hobea eta Antton mendi bitizarako tipo aparta. Baita ere,

deskribapen politik, amoltsuak, nola ezagutu zuten elkar Xabi eta Idoiak, lagunuen adar jotzeak. Gerora begira berak eta lagunek dituzten ziurtasun eta ziurtasun ezak.

Xabik, ostera, bere gogorakizunen haria amari eta bere "nobio"arengana zuzentzen du. Ama eta bere lagunmin den "Irene"ren adiskidantza eta bien arteko amets eta ekintzak. Haseran Xabik "Karlos" delakoa Ireneren nobioa zela uste bazuen ere, gerora argi eta garbi garbi ikusi bere ama duela andregai berria. A zer desilusia.

Baina bere ideiak alde batera utzi eta ordua da txabola barneko bizitza atontzeko. Gaua da eta gaueko "kilker eta zomorro guztiak hasi dira builaka". Gaurekin batera, hasten dira Xabiren aztoramenak: "Hotzikaraz nago, normala da lehen gauean beldur piska bat izatea..."

Hamaikak laurden gutxitan, Xabi zakuan sartu da lo egin asmoz. Bere barne pentsamenduak etxean murgiltzen dira ostera, batik bat bere aitagan. Ezagutu ez baina etxeko argazki haundi baten bitartez komunikatzen zen aita idealizatu baten. Ai hura gurekin balego: ez nuen etxetik ihes egingo. Horrek are eta larriagoa egiten du amaren nobioaren aurkako jarraera: Maitermindu egin dela! Txarli

sasikume horrekin bizi nahi duela... ja! Eta ni? Ni horrekin bizi? Ezta pentsatu ere.

Pentsamendu hauek buruan, ezin du loak hartu. Etxeko gogorakizun hunkigarri guzti hauek buruan, hotzak akabatzen dago.

Azken kapitulua, "goizaldean, ez dakit zer ordutan". Kapitulu hau, laburra da, agian laburregia azaldu nahi duen Xabiren malenkonia eta etxeko amaren samurtasuna bere osotasunean agertzeko. Baina, halere hunkigarria eta polita. Xabiren ihes gogo guztiak porrot egiten hasten dira. Lo egiteari ez baina idazteari ekiten dio. Hotza sentitzen du, hotz ikaragarria, esne beroa hartuko luke, amaren samurtasun guztiak ditu buruan. Zein pozik hartuko lukeen lo amaren "biotzeko taupadak" entzunez, "nire eskuan zurean" jarrita. Amarekiko menpekotasun ikaragarria argi eta garbi adierazten da.

Arnasaldi batean irakurtzeko liburu txiki polit eta samurra Mariasun Landak idatzi duena. Sentiberatasun haundikoa eta haurren ezagutza eta inork askotan garrantziarik eman ez baina haurren bizitzan zerikusi bortitza duten deskribapen, amodio, samurtasun, duda eta abar, gure ustetan oso ongi adierazten duen liburua.

Gillermo Etxeberria

ATXAGA, Bernardo: *Zeru horiek*. Erein, Donostia, 1995. 141 or.

Bizitza kolorez gainezka dago eta bizitasuna nabarmen-tzen da kolore gehienetan: maitasuna arrosez edo gorritz (intensitatearen arabera) margotzen dute batzuek; itxaropena berde jaio zen; purutasuna eta garbitasuna txuriz adierazten dira; lasaitasuna itsasgaina bezain urdina irudika dezakegu... eta tristura?, eta poza? Zein kolore egoki dakieke barne sentimendu anitz koloregabeei?

Bizitzaz eta koloreez-biek daukaten elkarrosagarritasunez ihardun du Bernardo Atxagak, galdera horiei ihardetsi nahian, argitara ateratako *Zeru horiek* nobela berezian. *Gizona bere bakardadean* literatur-lanak dastarazi zion arrakasta errepikatzen hasi den honetan (dagoeneko erdarara itzulita baitago), arlo guztietan maisu den idazleak sentimenduak, koloreak, irudimena, poesia eta originaltasuna konbinatu ditu, eta lortu duen amaitza erraza bezain sakona izan da.

Zergatik "Zeru horiek"? Zerua izan ote daiteke norberaren sentimenduen islada? Bai. Zerua koloretsu bezain koloregabea baita, bizitza koloretsu bezain koloregabea den bezala; zerua argi bezain iluna baita, bizitza argi bezain iluna den bezala... Eta itsasoa zeruaren islada den neurri berean, zerua ere arimaren islada izan daiteke. Horrela, arima tristeari zeru grisa dagokio;

arima alaiari zeru urdin argia; eta arima nahastuari, zeru ilun nahastua...

Honakoa Atxagaren azken lana bada ere-oraingoz, azkenekoa balitz, askoren arimak gau itxiaren zeru-kolorea hartuko baitzuen, zilegi da pentsatzea (eta hau lan handi bat komentatzen ari denaren uste "txikia" da) zeruaren kolore-aniztasuna eta arimaren egoera uztartzeko ideia bazebilkiola buruan asteasuarrari *Obabakoak* (Erein, Donostia, 1988) idatzi zuenean. Izan ere, liburu hartako istoriotako batean ("Hamaika hitz Villamedianako herriaren ohoretan eta bat gehiago" ipuinean, hain zuzen ere) agian gerorako pista izan zena erne zen: "Hainbat jende harrotu egiten da esanez bere aldarteak es duela egunaren itxurarekin loturarik; berak badituela, azalez barrura, bere laino eta urdinak, baduela bere eguraldi propiala, eta ez diola axola, honegaik, goizean jeiki eta leihotik begiratzean ikus dezakeenak. *Nire poza, dio jende horrek, ez dago zeru kolore baten mende, eta berdin gertatzen zait goibeltasunarekin ere.*

Zoritxarrez, harrotasun hori ez dago nire esku (...). Nire izpiritua, funtsean, berdina da landareak dutenarekin, eta, horiek bezala, *"bizitu egiten naiz eguraldi argiarekin, eta moteldu ilunarekin"*. (130-31 or.).

Aieru bat, besterik ez. Idazlearen arimak zeru grisaren tankeraren bereganatu zuen batean Bartzelonatik Bilborako bidaiaren egiten ari den emakumearen istorio grisa begitandu zitzaioela us-tea aieru bat den legez.

Gizona bere bakardadean eta *Zeru horiek* elaberrietan antzekotasun adina desberdintasun aurki daitezke: bietan agertzen da Bartzelona (Atxagak ondo ezagutzen duen hiri bat) eta bietan aurkezten zaigu ETA-kide izandako pertsona baten barne-gatazka. Batean gizon-nezkoa izan bazen pertsonaia nagusia, beste honetan emakumezkoa dugu protagonista. Lehendabizikoan kontzientziaren mailukadan ahotsa besterik ez bazen entzuten, bigarrenengoan etsipenaren isiltasuna nabaritu da. Aurrekoak bukaera ezkorra izan bazuen, oraingoak amaiera irekia edukiko du...

Balitzko erraztasunaren azpian ezkutatuak estilo sakonari poetikotasun puntu bat erantsi nahi izan dio Atxagak literatur-lan honi, eta zeruaren koloreez gain hainbat poetaren —euskaldunen zein atzerritarren— bertsoez baliatu da emakume protagonistaren barnea —askatasunerako bidaiaren askatuko dena— geureganatzen saiatzeko garaian. Sarrionandiaren “Preso egon denaren gogoia” istorioan zehar zen-

baitetan errepikatuz, esaterako, azalpenik behar ez duen efektua lortzen du:

“Preso egon denaren gogoia
Gartzelara itzultzen da beti.
Kalean juje, fiskal eta
Abokatuekin gurutzatzen da,
Eta poliziek, identifikatu ez arren,
Beste inori baino gehiago
Begiratzen diote, bere pausua
Sosegatua ez delako
Edo sosegatuegia delako.
Bere bihotz barruan
Betirako kondenatu bat dago”.

Poemaren hitzei darian errezelua —protagonistaren irudimenean agitzen den zerbait baino ez dirudiena— baieztatu egingo da (hona hemen idazle asteasuarraren bukaezinezko originaltasuna) barne-mundua- ren aldean intriga bukaeraino mantentzen duen “abentura”- rekin (pertsonaia “arraro” bartzuek jarraitzen omen baitute emakumea...”).

Ukaezina da, aipatu beharrekoak aipatuta, *Zeru horiek* liburu berezia dela: orrialde gutxitan (gaindituta dago *Gizona bere bakardadean* liburuaren gehiegizko luzapenaren akatsa) sentimenduen mundu lilragarrian murgilarazten zaigu; orrialde gutxitan, autoreak irakurlearen bihotzeraino iristea lortzen du. Zenbat aberastu gaitzkeen “zeru horiekin” bat eginez...

Leticia Grandes Mateos

MUJIKA, Luis Mari: *Udarbe eta Urtuella lekuko*. Kriselu (R&B), Donostia, 1995. 309 or.

Loitzu herrian uda-partean aurreko —eta aurreneko— nobelak irakurleen aldetik izan duen harrerak eraginda edo, narratibara itzuli da Luis Mari Mujika idazlea komentagai dugun *Udarbe eta Urtuella lekuko* lanarekin.

Aurrekoaren ildotik, ekintza Euskal Herrian garatu du autoreak; oraingo honetan, ostera, denboran atzera egin eta XIX. mendearen bukaerara eraman ditu hirurehun orrialde baino gehiagoko bizitza izango duten pertsonaiak.

Zeren lekuko izango dira Udarbe eta Urtuella? Zer da Bizkaiko bi herrietako bizilagunek ikusi beharko dutena? Ona izan daiteke "lekukotasun"aren atzean ezkututzen den zerbait?.

Liburua eskuetan hartu eta bere horrialdeetan galdu baino lehenagoko galderak dira hauek. Baina herritarrek herria osatzen duten aldetik herriek ere bizirik badutela aintzakotzat hartu behar da liburu honetan jazoko denaz behar bezala jabetzeko.

Errealismo handiz narratuta baitaude XIX. mendearen bukaera eta XX. mendearen hasiera bitartean Euskal Herriak jasan zituen arazo nagusiak: Nazionalismoaren sorrera, sozialismoaren indarra, tradizioarekiko haustea, jauntxokeria... baina, batez ere,

erdal eta euskal kulturen arteko estraineko enkontru garrantzitsua, industrializazioak eraginda neurri handi batean.

Bi kultura eta ideologia anitzek topo egitean pizten diren arazoak eta jasaten diren aldaketak onuragarriak bezain kaltegarriak izan daitezke. Eta horixe da, hain zuzen ere, Udarbe eta Urtuellako lekukotasunak frogatu nahi duena. Udarbe eta Urtuella hurbil bezain urrun daude: hurbil, Bizkaian daudelako biak; urrun, etengabeko aldakuntzek bien arteko zubi iragangaitza eraikiz joango delako.

Udarbe dugu tradizioa eta euskaltasuna adierazten dituen nekazal herria. Urtuellaren ardatza, berriz, meatzean dago, industrializazioan eta baita ideia berrietan ere. Euskal Herriko herri honetan, euskaltasun izpirik ez...

Elaberriaren egiturak Joan Mari Irigoienek *Babilonia* eta *Consummatum* est nobela zogarriekin gogorarazten du, honakoan ere kronologikoki lotutako bi istorio (garai berean agitzen baitira) izango baititu abiapuntu liburuak: batetik, Udarben hasten dena (Jaxinto gazteak On Ernestoren jauntxokeriari aurre egitea erabakitzen duenean), eta, bestetik, Urtuellan hasiera ematen

zaiona (Jaxinto, Juxto anaiaren eraginagatik eta On Ernestoren-gandik ihes egitearren Urtuellara lan bila joaten denean). Jaxinto eta Juxto anaia udarbetarrak izango dira irakurleari bi herrien elkar topatzea ahalbideratuko diotenak: Jaxinto Urtuellara ailegatzen den momentutik, herri bateko eta besteko pertsonaiak, ideologiak eta arazoak korapilatzen hasiko dira, eta ezari-ezarian, ia ohartzeko, azpi-istorio guztiak bukaerako bateratasunera iritsiko dira.

Hastapenetik amaierarako bidaia luze honetan, pertsonaiek dute pisu gehiena: haiek baitira gertakizunak eragiten dituztenak eta haien ahotik jasotzen baitugu arestian aitaturako inguruko errealitate hori. Maitasunezko bi istorio paraleloak (Udarbeko Axun eta jaxintoren artekoa eta Urtuellako Maria Dolores eta Alberto erdaldunaren artekoa) lurralde bateko —Euskal Herriko— balizko gizarte pareko eta homogeneo batean puri-purian dagoen problematika azaltzeko aitzakia besterik ez dira.

Puntu honetara helduta, me-rezi du pertsonaia batzuen aipamena egitea:

Jaxinto, esaterako, handik eta hemendik dabil; batetik eta bestetik “edaten” du, baina ez dauka ideia politiko zehatzik. Argi duen bakarra —eta ez da

gutxi, gero— euskalduna dela da.

Juxto (Jaxinto anaia), aldiz, abertzaletasunaren gainetik dagoen euskalduna da. Gazte eskolatua, sozialista amorratutza dauka bere burua. Pertsonaia orekatua dirudi Juxtok... Dena den, hain garbi ditu bere ideiak?

Porfiriok (Maria Dolores urtuellarraren aita) aranistaren, abertzalearen rola betetzen du. Ez du euskalduna ez dena onartzen; beraz, ez du “maketo”rik onartzen. Baina bizitza paradoxa bat da eta bere alaba Alberto erdaldunarekin maiteminduko da...

Alberto, bada, erdaldunaren estereotipoa dugu. Sozialista da eta euskaldunekiko “gorrotoa” sentitu baino, gehiago zalantza da bere burua definitzea oztopatzen diona: Nola uztartu sozialismoa eta euskalduntasuna? Euskaldun izatea abertzale izatea ote da?

On Ernesto, azkenik, garai bateko jauntxokeriaren adibide garbia da. Ez dauka beste legerik berak ezartzen duena boteretsuenak inposatzen duena baino.

Inolako zalantza izpirik gabe, pertsonaiak ederki perfilatua daude: fisikoki —ugariak baitira haietaz eskaintzen diren detaile eta xehetasunak— zein ideologikoki, argi eta garbi nabaritzen baita hauetako bakoitzak ideologia desberdin bat isla-

datzen duela. Eta, azken finean, azkeneko hauxe da irakurlearen gan pertsonaia bat edo beste-enganako identifikazioa sortzen duena, nobelan azpimarratzen den hainbat “arazo” ez baita indargetu denboraren iraganaz...

Nahikoa dugu orain arte komentatutakoarekin eta handik eta hemendik emandako zertzeladekin elaberrian jazotzen diren arazo edota gertakizunen egiaztagarritasuna frogatzeko. Kontuz, ordea. Honakoa ez baita nobela historiko bat, kontzeptuaren zentzu hertsian. Garai zehatz baten islada eskaini arren, garai historiko horretan girotutako fikzioa besterik ez da *Udarbe eta Urtuella lekuko* nobela. Idazleak sortutako fikziozko pertsonaiak, Euskal Herriko errealtatean bizi izan zen —bizi ohi den— zenbait auzi planteatzen baditute ere, fikzioa baino ez dira, fikzioari baino ez dagozkio.

Ohi duenez, egilea hizkuntza aberats batez baliatu da *Udarbe eta Urtuella lekuko* idaztean. Sinonimia eta, batik bat, nekazal munduari atxekitako hainbat terminoren erabilpena eragozgarri gerta dakioke irakurleari hasieran, baina luzaroan gainditutako zailtasunaren irakasgarritasuna besterik ez du kontutan hartuko.

Hizkuntzari dagokionean aurreko elaberriarekin alboratuta al daketa nabarmenik —aldaketarik— somatzen ez delako baieztapena guztiz aplikagarria da estiloari: jadanik azalduko egitura “moderno”, linealtasunik eza eta denboraren zeharkako jauzi nabarmenak bigarren plano batean geratu dira deskribapen ugari eta hornitu, antzeko pertsonaiaren estereotipo eta detaile eta xehetasun ñimiñoen aldean. Funtsean, beraz, berdintsua izaten jarraitzen du estiloak. Azpimarratu beharra dago zenbait pasarteren errealismo eta bortiztasuna (Maria Anjeles eta Axunen bortxaketak, “borroka dialektikoak”). Baita hausnarketa-eragile diren pertsonaien baka-rrizketak ere.

Esanak esan, *Urdabe eta Urtuella lekuko* elaberriak interesgarritasun maila altua dauka, errealtate historikotik erauzitako gai batek sortu dezakeen astuntasuna orekatzeko trama nobelesko erakargarria sortu baitu idazleak, alderdi batean ez bada bestean interesa bukaeraraino mantentzen delarik. Gainera, gaurkotasun osoa duen auzi bati buruzko hausnarketa egitea ahalbideratzen du. Diotenez, bi kultur desberdin arteko enkontrua onuragarria bezain kaltegarria izan daiteke. Norberak atera ditzala kontuak.

Leticia Grandes Mateos

ALZOLA GEREDIAGA, Nikolas. *Euskaraz, Irunen barrena*. Luma Liburuak.
2. Irun. 1994

Irungo "Luma Liburuak" deitzenaren 2. zenbakiak izenburuztat *Euskaraz, Irunen barrena* daraman liburua argitaratu du, baina Irun ezezik Bidasoan zehar egiten den euskara mintzatua biltzen du anekdotaz, bertsoz, kondairaz eta abar, Nikolas Alzola Gerediaga zenak herriagandik ahoz jasoak eta lehena-go, 1959-1961 urteetan *El Bidasoa* aldizkarian "Literatura oral euskérica de la comarca bidasotarra" sailean emandakoetatik hautatuak, eta anitz bada Hondarribian bildutakotik.

Liburu entretenigarria benetan. Hondarribiarren kontakizunik ez da falta, bertan herria mintzo den bezala eta, esan beharrik ez da, euskaraz eskolan irakurtzen ikasteko aukerarik izan ez zuten hondarribiar euskaldun jatorrerirakurketan trebatzeko aukera ona eskaintzen diola, era berean bertako herri literatura ezagutuz.

Zenbakiturik datoz eta hara hemen 107.a (70. orrialdean), Jabier Intxausti Aizpiolea portugarrak 1959.ean kontatua, hitzez hitz:

"Pernandok esan zion lagun bateri:

— Eztakizula ze egiten duen lenda-biziko bei batek eguzkiya aateetzen denian?

Eta bestiak esantzuen:

— Eztakit zer egiten dun.

— Itzala"

Kontalari ber-berak, 123.ean (76. or.) beste honako hau dakar:

"Esantzion lagun batek bestiari:

— Nora faki zara?

— Illia moztera.

Eta Bestiak esantzion:

— Eztutu ta illerik. Nola illia moztu b'ar duzu?

Eta bestiak esantzion:

— Baña ez tut pagatu b'ar".

Kontalari trebea Jabier, 127. ateraldiak erakusten digunez:

"Arratse batian esantzion atta batek bere semeari:

— Zer da urrutiyago? Erroma ala illaragia?

Eta semeak esantzun:

— Erroma

Baño zertikan?

Eta esantzion semiak?

— Zertikan illargiya ikusten dut Erroma ez".

Liburuaren barrena Hondarribian bildutako bertsoak ere aurkituko ditugu. Adibidez, Klaudio Otaegi Irunen bizi zen hondarribiarri jasoa. Baina, 247.a (140. or.) datorren bertsoa, J.J. Marfull Arretxeri jasoa, zortziko txikian, nere ustez lehen puntuan inprimategiko hutsen bat duela

esango nuke, zeren *-tatu* hori ezinezko da *-tuta* puntuarekin errimatzea potirik gabe bertsoa osatzeko; hargatik uste dut: *ostuta / moztuta* behar duela izan puntu jatortzat. Beraz, hara hor nere ustezko era egokian:

Amonak ekarri du
txerriya ostuta
zintzillikan jarri du
isatsa moztuta

Baina polita da beste honako kontakizun hau ere, 1960. urtean C.S.O.k kontatua (arestian aipatua den Karmen Sagartzazu Otaegi, noski). 260. zenbakia dararama 145. orrialdean:

“Oartzungo andre bat ikazkillia etortzentzen Ondarribira mando aundi batekiñ.

Eta pasatzentzen kale Nagu-sittik aurrera plazarañon. Plaza ixkiñian sartzen zen Anbroxioren kafian. Eta galdetzentzuen baso aundi bat ardo eta ogi koxkor bat.

Sartutzentzuen ogiya orduan barrenian eta jatentzuen ardo ttantturik gabe geldittu arte.

Orduan salero aundiyaikiñ esatentzion Anbroxion morroyari:

— Ekatzu, gaxo, beste baso bat ardo, zertik ogiyak dena eran nau.”

Izan ere, biltzaile paregabea zen Nikolas Altzola, pazientziaz betea. Euskaraz naiz gazteleraz, euskal gaiei buruz lan asko egin zuen gizona Nikolas inguru ho-

netako askorantzat Anai Balentin Berriotxo zena. Adiskide mina nuen eta elkarren artean harreman estuak izan genituen. Irundik Durangora edo Bilbora trenez joaten zenean, maizenik, Eibarren gelditzen zen, gure etxean atsedendidi eta hitzaspertu bat egiteko. Bere lehendabiziko *Atalak* (1967) ipuin liburuaren hitzaurre hirukoitzean partaide nintzen E. Erkiaga eta L. Akesolorekin batean.

Euskaraz, Irunen barrena delako liburu honen solapetan Nikolas Altzola egilearen lanen berriak irakurtzean nornahi ohar-tuko da garai zail haietan zenbat lan egin zuen gizon harek. Ez ditut aipatuko bere lanak argitara eman zituzten aldizkari guziak ez eta ere erabili zituen izenordeak, asko baitira. Baina solapa hortan bere liburuak aipatzean ikusten dut bi falta direla. Eta horien berri eman beharrean aurkitzen naiz lagun onaren oroitzapenez; ipui liburuetan ohi zuen bezala Bitaño izenpean Gero argitaletxearen Kimu sailean eman bai zituen *Ipuiak* (1978) eta *Ipuiak-II* (1980). Gainera, ikus hilondokotzat idatzi nuen artikulua *Egan-en* (1-6. zenb., 1982, 5-12. orrialdeetan): “Nikolas Altzola Gerediaga zena-ren oroitzapenez”.

Bere etengabeko lanetan, Nikolasek, sorterrri zuen Izurtza eta Durangaldeaz gainera, Irunen Lasallear egonaldia probe-txugarri izan zitzaion Bidasoa

ibar inguruko folklore eta gizonen berri asko bildu eta idazteko. Horren lekuko bat besterik ez da *Cien autores vascos* (1966), non elkartu zituen nortasun handiko gizonen artean apalenak eta guti ezagunak. Adibidetzat jarri neza-ke, bere lan horri esker, "Sartarka"ren anaia Dionisio Sagar-tzazu (1898-1958), badakigu Fraisoro Eskolan ikasketak egina zela eta Diputazioaren beka In-glaterrako Gernesey-n ere ikas-keretan egona zela. Lehen aldiko Zeruko Argia-n "Nekazaritza Gaiak" idazten zuela euskaraz.

Baina, liburu haren 136. orrial-dean ematen zituen berrien ar-tean irakur daiteke ohar laburre-tan Kayo Lasa hondarribiarren aipamena, nork *herri-kontuak* agertzen zituen *Euskal-Esnalea* aldizkarian. Inor arduratzen ote da horien lanak biltzen?

Beste gai bat litzake bida-soa ibarrean astisteri buruz euskal aldizkarietan Nikolasek idatziak, edo L.L. Bonaparte printzea eta haren lankideez *El Bidasoa* aldizkari berean idatzi zituenak.

Juan San Martin